За селом, коло Гринтаєвої левади, стоїть кривого Тихона млин: зігнувся, підтрух, травою та бадиллям поріс. Із шести крил осталося тільки троє, та й ті дірками світять.

Ніхто не бачив, щоб він коли молов, і давня колія до його поросла густим споришем. Усі, мабуть, і забули б про той млин, та ось приїхали влітку пани в село на дачі, почали протоптувати до його стежечки ясними зоряними ночами.

До того млин був як млин, а роздивились на його пани, то й довідались зараз, що то млин неабиякий, бо в йому мелються для панів чари. Тільки посидять під ним панич із панянкою хоч один вечір, то так їм голову заморочить, що тільки виясниться, як у церкві на рушнику стануть. Та хіба тільки молоді?.. Якось наважились піти до млина один лікар із чужою жінкою; було ж тоді й сміха, й гріха...

Пани ж були такі, то й поїхали, а той дідько, що накручував їм, і зазимував у старому млині. Сидить собі старий, нудиться без діла, зігнувся, вовною поріс.

У селі мало хто й згадує про його. Удень спить, укутавшись драним мішком, а як стане поночі та як поснуть у селі люди, тоді вилізе на млин, поворожить на зорі, погомонить із вітрами та й живе так.

Коли-не-коли дасть про себе чутку: побачить, як, забарившись до смерку, тюпає мимо млина якась бабуся, згадає старовину та й кахикне через віконечко, підкрутивши уса, що аж у бабусі в грудях ковалики закують. Ото тільки і його.

Та недурно кажуть люди: не шукай трясці — воно само тебе знайде. Знайшло воно й старого дідька в забутому млині.

Прислали восени молодого вчителя в село. Поки була у його з батюшкою згода, то й дідькові дихалось вільно: ніхто його не рушив. Та надало батюшці пожалітись кудись — учитель читає мужицькі газети й книжки. Вчителеві й утерли носа: коли ти, мовляв, пан, то й вичитуй по-панському, а коли ні, то із села під чотири вітри, а під п’ятий шум пряма дорога!.. Вчителеві нема як серця зірвати, то взяв та й шугнув усяку нечисть із села огулом.

Тепер із батюшкою й не здоровкається. Батюшка все випитує людей, чи не бачили в учителя мужицьких книжок, а той вишукує в селі, чи не засидівся де який дідько, щоб і останнього виперти із села. Доти питав, доти нишпорив, поки довідався-таки й про його. Тепер кривому Тихонові не дає спокою: твій млин, каже, тільки батюшці гроші меле,— розбери його, то хоч дров будеш мати, а то хтось спалить ік лихій годині.

І той пообіщався розібрати його по весні. Де тоді подітися дідькові при старості літ?.. Знову в село піти, щоб учитель оддав його волочити дітям за хвоста, як сороку по шляху!.. Довго думав дідько й надумався: або накрутити вчителеві, щоб йому заціпило, або, не довівши себе до наруги, самому головою наложити...

Зашуміли в селі сани од воріт до воріт. По улицях хлопці понесли зорю. Од хати до хати, Христа славлячи, бігають дівчата.

Висипали зірки над церквою та над школою.

Дідько примостився край віконечка в млині, став пильнувати.

Дивиться — плине тінь од школи до церкви, а друга біжить, ковзаючись під цвинтарем, їй навхрест.

Дідько мерщій засукав рукава, заплющив очі, почав на пучках ворожити: млинком покрутив ними та легесенько й зводить пучку до

пучки. Краєчки черкнулися... і дві тіні зійшлися докупи на розі церковного штахету.

Зійшлися та й спинилися.

— Ой!..— промовила панночка в білій шапочці, мало не спіткнувшись на панича в сивій шапці. Промовила та й замовкла. Сива шапка хитнулася і стала, мов укопана. Одно стало, крутить на пальті гудзик, друге нащось витягувало з кишені хусточку. І говорить не говорили, й розминатися не розминалися.

Вчитель Ярошенко розлучивсь з Женею, з попівною, ще за доброго ладу з батюшкою. Тоді були вони з нею приятелями й разом обтирали кутки в батющиних кімнатах. Як тільки ж Женю вирядив о. Яків учителювати в чуже село, зразу почалася у його з учителем звада.

Тепер учитель і Женя не знали з несподіванки, як їм зу-стріватися — чи ворогами, чи, як було перше, добрими приятелями.

— Добривечір, Євгенія Яківна! — з осторогою промовив Ярошенко.

— Здрастуйте, Микола Івановичу.

— З приїздом вас! — трохи подумавши, додав учитель.

— Спасибі.

Подали руки.

Женя була дівчина не з плохих. Не довго думавши, вона вкрила Ярошенка мокрим рядном:

— А чого це ви не заскочили хоч би на часиночку та не привітали нас із празником? Запаніли? Забули?..

— Коли ж, бачите...

— Увесь день пронудилася сама,— як не сказилася!.. Всі вікна видивилась, виглядаючи вас...

— Коли ж... може, ви не знаєте... о. Яків... ми з о. Яковом...

— Що?.. Доноса на вас написав?.. Слід було, то й написав. А сердитись немає чого. Сам папа сподівався, що ви таки зайдете з церкви, і з обідом не велів поспішати. А ви... такий... у... у!..

Ярошенко хотів щось сказати, та тільки звів плечима й засміявся.

— Ви куди оце розігналися? — спитала Женя.

— До дяка думав заглянути,— сам ще не відаючи для чого, брехнув Ярошенко.

— Ну, то знайте: не одв’яжусь я од вас сьогодні цілий вечір. Буде й того, що ввесь день пронудилась. Один кавалер на все село, та й того не витягнеш із хати.

— Який там з мене кавалер! — почав огинатись Ярошенко.

— А коли не кавалер, то не було чого й їхати до нас у село,— нам би іншого прислали. Не вигадуйте ж ото...

Ярошенко збоку зиркнув на гостроносеньке, з руденькими бровами та віями обличчя панянки, зітхнув і взяв помалу дівчину під руку.

Звернули на шлях.

Тільки дві тіні стали наближатися до млина,— дідько почав накручувати. Із-за панського саду срібним човником виринув на небо місяць, а кругом його золота перезва зірок. Хукнув у віконце: разками білого намиста засяяла груша на леваді, на волохатому млині світляками загорілося бадилля. Млин поменшав, осмутнів. Стало химерно якось на світі: темно — не темно, видно — не видно. По наїждженому шляху струмочками попливло кудись далеко чарне срібло, і, хлюпаючись у йому, тихо прошуміли в срібній темряві чиїсь сани. Село немов повернулось хатами, небо понижчало, зорі стали завбільшки, як сливи.

Дідько схопив шапку з себе, махнув — дві зірки разом зірвалися з неба й покотились над самим млином.

Дві тіні стояли недалеко коло млина, піднявши вгору голови, і лиця їм осяяло на мить рожевим світлом.

— Подивіться, подивіться — які зірки покотилися!.. Я аж кинулась,— схилившись ближче до Ярошенка, швиденько промовила Женя.

Ярошенко підняв вище шапку й задивився.

— Та тут чудно якось,— промовив він,— немов справді наворожено.

Женя жартовливо глянула на його і промовила з лукавою осмішкою:

— Чи не сісти б нам під млином спочити?

Ярошенкові щось стиха тьохнуло в грудях. Проте він спокійно згодився:

— Ходім спочинем.

— А не боїтеся? — задирливо спитала Женя.

— Байдуже. Моя голова не боїться чару.

— Ви звірились у тому?

— Звірився.

— Ну, держіться ж!..— Женя підібрала поли й, легенько грузнучи в снігу, подибала підтюпцем до млина. Широко ступаючи, брьохав за нею Ярошенко. Посідали на трухлому східці на сходах.

Ярошенко насупив брови й почав говорити навмисне про нудні методики.

— Ось не бубоніть краще! — жартом посварилася Женя.

— А хіба що? — дражнився Ярошенко.

— Цитьте! — таємниче, нишком сказала Женя.

Ярошенко осміхнувся, замовк.

Дідько повертав щось у млині, аж очі йому випирало з лоба; понадувались зорі, як не лопнуть, місяць осунувся нижче, витріщився на обох, настобурчивши золоті ріжки — дивиться, не зморгне. В прозорому повітрі замиготіли срібно нитки.

— А що, вам нічого не діється? — пошепки питає Женя.

Ярошенко лупнув очима:

— Діється. Щось немов кози по спині язиком лижуть.

Женя надула губки й пестливо насупилась.

Дідько повернувся й плюнув із серця. Далі глянув сюди-туди, вхопив із стріхи жменю снігу й пустив злегенька дівчині в пелену.

Панночка догадалась: зібрала той сніг у руку й крадькома посунула його поза Ярошенковою спиною; труснула за комір.

Ярошенкові немов світ свінув.

Дідько тільки посміхався з свого віконечка, дивлячись, яка знялась буча з того клаптика снігу: обоє гасали кругом млина в снігу, як марюки. Спотикались, падали, шугали по коліно в снігу, губили калоші, сипали одно на одного жменями снігу. Сміху й галасу було — немов зібрався там цілий куток. Ярошенко без пальта, червоний, як жар, то гасав за дівчиною з страшенною грудиною снігу над головою, то, згинаючись у три погибелі, закривав руками лице й тікав, не озираючись, кудись у поле.

Спинились обоє під млином, стоять. У панночки повні жмені снігу, та за руки цупко держав її Ярошенко.

Дивляться одно одному у вічі, сміються, а розчепитись — не розчепляться.

Сміється Ярошенко, не зводить очей із панночки й сам собі дивується: і яка мара пустила неславу про дівчину, що вона погана!

Обличчя в Жені справді одмінилось. Правда, воно й тепер нагадувало о. Якова, та якогось іншого. В того о. Якова лице ніби складалося з книжних значків на пожовклому папері; замість носа, брів,

очей стояли коми, крапки, всякі інші закарлючки; у неї ж тепер усе лице, мов із квіток підібрано: з горошку, маку, із зірок, королевого цвіту...

Щось шепнуло йому:

"Скорися батюшці, попали мужицькі книжки, викинь із голови все те, про що марив самотніми ночами — і будеш найщасливіший із усіх учителів у повіті. Будеш мати тестя благочинного. А у його коні — як змії, у його фаетони, у його буде тобі царство й панство".

А всередині у Ярошенка десь почало скаржитись тихо-тихесенько щось од лукавого:

"Чи мало ганяли тебе по школах, чи мало було з людьми осоруги, чи мало зазнав ти нудьги та самотини?.. Людські діти живуть та на світ божий радіють, а ти марнуєш свою молодість у гризоті. Та ще коли б знаття, що все те недурно. Може, з усього того нічого й не буде, а ти собі ним тільки світ зав’яжеш"...

А дівчина в руках пручається, в’юном в’ється; біліють разочком зуби, в очах миготять блискавки.

Занудило Ярошенкові якимсь дивним нудом. Щось ніби вхопило його за в’язи та й пригинає ближче до тих живих квіток. І сам він незчувся, як щось задзвеніло під губами, як тоненьке скло.

Аж мороз поблизу десь ахнув. Дівчина одкинулася, зляканими очима глянула на його, і її задирливе личко відразу стало таке покірне та тихе.

— Додому, додому... ой додому! — швиденько промовляла вона. А Ярошенко стояв на місці як укопаний і до чогось уже прислухався...

Ой співали три янголи, з неба летючи,

В ясні зорі оповивши, Христа несучи.

Дзвінкі, тоненькі хлоп’ячі голоси лунали під крайньою хатою поблизу од млина. Деякі голоси Ярошенко впізнав одразу: вирізнялися два дисканти братів Мосурів та чарівний альт курія й отряхи, третьогрупника Коваля.

Щось свіже, як чиста течія, вливалось у груди з тими співами, і нічні чари гинули, як роса.

Якої ж це вони співають?..

Не одної колядки вчив він їх у школі, а такої не вчив...

Самі десь навчились...

Немов тихенький жаль на школярів щипнув Ярошенка: моє їм не потрібне...

А голос Коваля дзвенить на все село, і щось нове, чого він не помічав у класі, бриніло в його співі: щось таке, чого він не чув ніколи в дітях за шкільними стінами й що прокидається у їх тільки під рідними стріхами. Це співали не його школярі, співали не по-шкільному. Чужими й далекими од його школи здались вони йому тепер. Своїм співом хлопці нагадали Ярошенкові своїх батьків, далеких і мало йому відомих.

"І отак буде завсіди: прийдуть до мене невідомі і, підуть од мене такими ж... Чужий я їм..."

Смутком обвіяло Ярошенка.

— Микола Івановичу... ходімо ж додому,— взявши його під руку, сміливіше казала Женя.

Ярошенко стояв і гаряче дихав. Шугнули з-під млина вітренята, подалися поміж мерзлими бур’янами, закуріли десь аж під гаєм. Потім випливали на небі білими перами, стали кружитись коло місяця. За ними посунули великі рядна.

— Ходімо до хлопців,— кинув до Жені Ярошенко і, не озираючись, подався до колядників.

Женя осталась одна. Недобрі огники заблищали в очах у неї.

— Нахал! Мужик...— крикнула вона йому вслід.

"І що мені бог дав? — думав дорогою Ярошенко.— Людям як повітка, а мені вона здалася, як квітка..."

Далі думав про хлопців:

"Коли я, я чужий вам, то хто ж тоді буде вам близький!" — і біг, спотикаючись, через гребні снігу до школярів...

Опівночі до кривого Тихона затарабанило щось у вікно: "Тихоне, Тихоне!.. Ти спиш, а твій млин мелеться, аж стугонить. Мерщій іди та спини, а то до ранку або згорить, або каміння полускається к лихій годині".

Поки Тихон поволі взувся та розшукав кобеняка, за селом палахкотіла вже пожежа.

Млин горів.

1911